

ОСАВОЛЮК О. О.,

аспірант

(Київський інститут інтелектуальної
власності та права

Національного університету

«Одеська юридична академія»)

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.42>

РИЗИКИ ПОДАТКОВОГО КОМПЛАЄНСУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

У статті здійснено комплексне дослідження податкового комплаєнсу крізь призму чотирьох основних типів ризиків: реєстраційного, звітного, платіжного та ризику декларування. Зазначено, що в умовах воєнного стану роль податкових надходжень значно зростає, а ефективне управління комплаєнс-ризиками стає критично важливим для забезпечення фінансової стабільності та довіри до податкової системи. Аналіз базується на сучасному нормативному середовищі, практиках функціонування податкових органів України, міжнародних підходах до адміністрування та цифровізації.

Кожен із типів ризиків розкрито через його причини, форми прояву та системні наслідки. Ризик реєстрації пов'язаний із недосконалістю облікових процедур, тінізацією економіки та слабкою податковою культурою. Ризик звітності виявляється як у затримках подання документів, так і в їх повній відсутності – особливо серед малих платників. Ризик сплати охоплює як неспроможність платника виконати зобов'язання через об'єктивні економічні труднощі, так і свідоме ухилення. Ризик декларування охоплює помилки, перекручення даних та маніпуляції з податковими показниками, зокрема ПДВ, що становлять особливу загрозу для достовірності податкової інформації.

Окремо висвітлено взаємозалежність між ризиками та інституційні передумови їх виникнення – від складності законодавства до недовіри між бізнесом і державою. Зроблено акцент на важливості переходу від каральної моделі до сервісно-орієнтованої, яка сприяє партнерству та формуванню культури добровільної сплати податків.

Автором запропоновано чотирирівневу модель мінімізації комплаєнс-ризиків: цифровізація процедур (електронні сервіси, автоматизація звітності), трансформація податкової служби на сервісну установу, аналітико-ризик-орієнтоване регулювання та стимулювання добровільного дотримання зобов'язань через фінансові й репутаційні механізми. Такий підхід дозволяє не лише зменшити глибину та частоту податкових порушень, а й сформувати довгострокову основу для прозорості та ефективної податкової системи.

Ключові слова: податковий комплаєнс, ризик реєстрації, ризик звітності, ризик декларування, ризик сплати, фінансова політика, тіньова економіка, адміністрування, добровільність.

Osavoliuk O. O. Tax compliance risks: contemporary challenges and mitigation strategies

This article presents a comprehensive analysis of tax compliance through the lens of four core risk types: registration, reporting, payment, and declaration risks. In the context of martial law, where tax revenues are of heightened importance, effective

risk management becomes crucial for fiscal stability and public trust in the tax system. The study draws on current Ukrainian tax practices, regulatory frameworks, and international approaches to tax administration and digitalization.

Each risk type is examined in terms of its root causes, manifestations, and systemic consequences. Registration risk is linked to shortcomings in registration procedures, the expansion of the shadow economy, and low levels of tax awareness. Reporting risk includes both delays and complete non-filing of tax documents, especially among small businesses and low-income taxpayers. Payment risk encompasses both economic hardship and deliberate non-compliance. Declaration risk involves errors, data manipulation, and tax abuse, particularly with regard to VAT, which poses significant threats to the integrity of fiscal data.

The article also explores the interconnections among these risks and the institutional factors contributing to their emergence – from complex legislation to the lack of trust between taxpayers and authorities. The study emphasizes the need for a shift from a punitive to a service-oriented model of tax administration that encourages voluntary compliance and builds long-term trust.

The author proposes a four-tiered model for mitigating tax compliance risks, including: the digitalization of tax processes (electronic services, automated reporting), transformation of the tax authority into a service-based institution, risk-based and data-driven regulatory mechanisms, and incentives for voluntary compliance through financial and reputational benefits. This approach not only reduces the frequency and severity of tax violations but also provides a solid foundation for a transparent and efficient tax system.

Key words: *tax compliance, registration risk, reporting risk, declaration risk, payment risk, fiscal policy, shadow economy, administration, voluntary compliance.*

Вступ. В період побудови сучасної, прозорої та ефективної податкової системи все більшої уваги серед практичних фахівців правознавців приділяється питанню управління комплаєнс-ризиками. Системні виклики в умовах воєнного стану, ще й зумовлені тінізацією економіки, нерівномірним податковим навантаженням та обмеженою довірою до податкових органів, знижують ефективність фіскальної політики й стримують економічний розвиток країни. У рамках реалізації Національної стратегії доходів до 2030 року та відповідно до зобов'язань, визначених у Меморандумі з МВФ, в Україні започатковано експериментальний проєкт впровадження системи управління податковими ризиками.

Окреме значення в межах цієї ініціативи має аналіз комплаєнс-ризиків – ризиків порушення податкового законодавства. Попри наявність окремих напрацювань у галузі фіскального адміністрування, у наукових публікаціях недостатньо уваги приділено комплексному розгляду різних типів податкових ризиків: ризику реєстрації, звітності, сплати та декларування. Водночас саме їхнє системне розуміння дозволяє сформулювати більш цілісну модель ефективного податкового комплаєнсу, що відповідає викликам воєнного часу, обмеженості ресурсів та вимогам євроінтеграції.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ризиків податкового комплаєнсу, а саме: ризиків реєстрації, звітності, сплати та декларування. У межах правового аналізу поставлено завдання: окреслити природу та причину зазначених ризиків, розкрити механізми їх виникнення, визначити негативні наслідки для функціонування податкової системи. Окрему увагу приділено аналізу інституційних, управлінських та інформаційно-комунікаційних чинників, що сприяють посиленню комплаєнс-ризиків, а також окресленню напрямів їх мінімізації на основі сервісного підходу, цифрових технологій і ризик-орієнтованого контролю.

Результати дослідження. У рамках реалізації Меморандуму про економічну та фінансову політику, а також відповідно до положень Національної стратегії доходів до 2030 року,

в Україні активізуються зусилля щодо модернізації Державної податкової служби. Одним із ключових напрямів цієї трансформації є впровадження сучасних підходів до управління комплаєнс-ризиками – ризиками недотримання податкового законодавства.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 року № 854 [1] започатковано експериментальний проєкт, що передбачає запуск системи управління податковими ризиками в ДПС. Серед основних новацій – систематизація типів податкових ризиків, уніфікація підходів до їх оцінки, централізація процесів реагування, а також впровадження регулярної самооцінки ефективності податкового комплаєнсу. Ці кроки мають на меті підвищити прозорість, об'єктивність і результативність податкового адміністрування.

Порядок реалізації експериментального проєкту окреслює основні види ризиків, пов'язаних із невиконанням платниками податків обов'язків, визначених ст. 16 Податкового кодексу України, на яких буде зосереджено увагу податкового органу під час реалізації експериментального проєкту: ризик реєстрації, ризик звітності, ризик сплати, ризик декларування [2]. У контексті впровадження зазначеного експериментального проєкту особливого значення набуває детальне розуміння природи та специфіки кожного з визначених типів податкових комплаєнс-ризиків. Аналіз їхніх характеристик, причин виникнення, потенційних наслідків та взаємозв'язків є необхідною передумовою для побудови ефективної системи управління ризиками у податковій сфері.

Ризик реєстрації є одним із ключових елементів системи податкового комплаєнсу, оскільки він безпосередньо пов'язаний з охопленням податковою системою реального сектора економіки. Його виникнення зумовлене низкою чинників, серед яких – поширення тіньової економіки, низький рівень податкової культури та відсутність ефективного контролю на етапі започаткування бізнесу. У таких умовах створюється сприятливе середовище для ведення господарської діяльності без належної податкової реєстрації, що призводить до втрат бюджетних надходжень і формує нерівні умови для легального бізнесу. Часто суб'єкти господарювання залишаються поза податковим обліком не через зловмисний намір, а через необізнаність – вони не розуміють вимог законодавства або взагалі не знають про необхідність реєстрації. Це створює так звану «сіру зону» – групу платників, які формально не порушують закону, однак фактично уникають виконання зобов'язань. Усунення цього явища потребує активізації інформаційної та просвітницької діяльності з боку податкових органів. Водночас недосконалість реєстраційних процедур і відсутність повної інтеграції між державними реєстрами дають можливість окремим суб'єктам уникати податкового обліку навіть у разі формальної державної реєстрації. У цьому контексті особливої актуальності набуває посилення контролю за «сірою» та «чорною» економікою. Як зазначено у публічних комунікаціях представників влади, повернення податкових перевірок має бути зосереджене саме на таких суб'єктах, тоді як добросовісні платники не повинні підпадати під надмірний тиск. Це свідчить про усвідомлення проблеми тінізації й прагнення до її подолання шляхом впровадження ризик-орієнтованих підходів, зокрема електронних систем моніторингу. Водночас на практиці існує проблема ручного адміністрування та відсутності прозорих механізмів прийняття рішень, що формує ще одну «сіру зону» – уже інституційну, в якій виникають зловживання і недовіра з боку бізнесу [3]. Така ситуація не лише ускладнює ефективне впровадження фіскальної політики, а й створює додаткові бар'єри для формування передбачуваного та чесного податкового середовища. Наслідки ризику реєстрації проявляються на кількох рівнях: від скорочення податкової бази та зниження здатності держави фінансувати ключові потреби – до порушення конкурентного середовища, коли легальний бізнес змушений нести податкове навантаження й за себе, й за тих, хто ухиляється від реєстрації. Крім того, відсутність даних про таких суб'єктів унеможливує виявлення інших типів податкових ризиків та ускладнює боротьбу з шахрайством. У крайніх випадках це створює загрозу національній безпеці, адже невидимі для держави суб'єкти можуть бути залучені до фінансових зловживань або кримінальних схем. Отже, подолання ризику реєстрації є не лише технічним завданням, а й стратегічним напрямом, що формує підґрунтя для справедливого оподаткування, прозорої економіки та стійкої фіскальної системи.

Ризик звітності є ключовим елементом податкового комплаєнсу. Він виникає, коли платники податків подають звітність із запізненням або не подають її взагалі. Причини цього ризику поділяються на об'єктивні та суб'єктивні: низький рівень обізнаності, складність законодавства, технічні труднощі, а також свідоме ухилення.

Фізичні особи-підприємці та малий бізнес найвразливіші до ризику звітності. Багато з них не мають достатніх знань про свої зобов'язання або стикаються з технічними перешкодами, особливо в умовах війни. Іноді підприємства навмисно уникають звітності для приховування доходів. Це є частиною інших ризиків, таких як ризик сплати та декларування.

Особливий аспект – добровільне неподання декларації, коли платник має право її не подавати, але внаслідок цього переплачує податки. Це часто стосується осіб із низьким доходом, що фактично збільшує їхнє податкове навантаження. Як зазначають Т. Хаук та Л. Валлоссек, це «зворотне ухилення» також послаблює прогресивність системи [4].

Наслідки ризику звітності істотні. Він призводить до втрат бюджету, ускладнює аналітику, заважає ефективному плануванню та знижує якість адміністрування. Сумлінні платники відчують несправедливість і втрачають мотивацію до добровільного комплаєнсу. Проблема ускладнюється ще й тим, що податкова система України побудована на презумпції «злої волі» платника. Як зазначає Вашук Р., бізнес в Україні апріорі сприймається як порушник, що кардинально відрізняється від досвіду демократичних країн [5].

Це формує токсичне середовище, в якому навіть наявність сучасних електронних сервісів не рятує від недовіри й страху. Відносини між бізнесом і державою формуються не як партнерство, а як протистояння. Для ефективного вирішення ситуації необхідно поєднувати модернізацію звітності з сервісною орієнтацією податкових органів, зміною управлінського мислення та прозорим контролем.

Ризик сплати є важливою складовою системи податкового комплаєнсу і виникає у випадках, коли платники податків здійснюють сплату податків, зборів чи обов'язкових платежів із запізненням, у неповному обсязі або не сплачують їх взагалі. Цей тип ризику відображає не лише рівень фінансової дисципліни платників, а й ефективність роботи податкових органів щодо контролю за виконанням грошових зобов'язань. Причини цього ризику мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, а наслідки впливають на фіскальну стабільність, адміністрування податків і загальний стан публічних фінансів.

Однією з провідних причин ризику сплати є нестабільне фінансове становище платників податків. У складних економічних умовах, особливо під час воєнного стану, високої інфляції або кризових явищ, підприємства можуть стикатися з дефіцитом обігових коштів, що унеможливує своєчасну сплату податків. Така ситуація характерна як для малого бізнесу, так і для великих платників у секторах, що зазнали прямого впливу від зовнішніх шоків. Наявність боргів перед іншими контрагентами, затримки виплат або втрата ринків також спричиняють відтермінування виконання податкових зобов'язань.

Іншою причиною є умисне ухилення від сплати, коли платник, навіть маючи достатні ресурси, свідомо затримує або уникає переказу коштів до бюджету. Така поведінка може бути пов'язана з розрахунком на відсутність контролю, затримки з боку податкових органів або неефективність механізмів стягнення. Подібні випадки є найбільш небезпечними з точки зору фіскального ризику, оскільки свідчать про слабку дію інструментів примусового виконання податкових зобов'язань.

Окремо варто згадати недосконалість процедур адміністрування, які можуть спричинити технічні збої або непорозуміння між податковими органами та платниками. Це стосується випадків, коли платіж був здійснений, але неправильно ідентифікований, коли зміни у формах або реквізитах рахунків не були належно донесені до бізнесу, або коли відсутній належний сервіс з боку держави щодо консультування й супроводу. У таких ситуаціях навіть сумлінні платники можуть потрапляти до категорії порушників, що спотворює реальну оцінку рівня комплаєнсу. Також про це наголошує Організація економічного співробітництва та розвитку, яка вказує, що цей ризик може бути результатом як несвідомих помилок. У документі ОЕСР підкреслюється, що правильність декларування залежить не лише від

добросовісності платника, а й від наявності належної системи обліку, звітності та внутрішнього контролю. Саме тому цей ризик тісно пов'язаний із загальним рівнем податкової культури та якістю адміністрування [6, р. 8-9].

Ризик декларування є одним із найскладніших і водночас найважливіших типів податкових комплаєнс-ризиків, оскільки безпосередньо впливає на достовірність податкової звітності та обсяг фактично нарахованих зобов'язань. Цей ризик виникає у випадках, коли податкові надходження зменшуються або можуть бути зменшені внаслідок неправильного відображення даних у звітності – як навмисно, так і помилково. Основними причинами виникнення ризику декларування є помилки в обліку, заниження доходів, завищення витрат та маніпуляції з податком на додану вартість (ПДВ).

Однією з поширених причин є облікові помилки, що виникають у результаті неправильного ведення бухгалтерського або податкового обліку. Такі помилки можуть бути пов'язані з некоректною класифікацією доходів і витрат, технічними збоями, недостатньою кваліфікацією персоналу або неправильним застосуванням норм податкового законодавства. Навіть за відсутності умислу такі неточності здатні призвести до істотного викривлення податкової бази та, відповідно, до недонадходжень до бюджету.

Іншою важливою причиною є свідоме заниження доходів, коли платник частково або повністю не відображає певні грошові надходження, щоб зменшити суму оподаткування. Це може стосуватися прихованих готівкових операцій, недекларування доходів від інтернет-торгівлі, консультаційних послуг або оренди майна. У деяких випадках заниження доходів здійснюється через використання підставних осіб, незареєстрованих працівників або фіктивних контрагентів, що ускладнює контроль з боку податкових органів.

Так само поширеною схемою є завищення витрат, яке дозволяє зменшити об'єкт оподаткування. Це досягається шляхом включення до витрат операцій, які не пов'язані з господарською діяльністю, використання підроблених документів, дублювання витрат або маніпуляцій із собівартістю. Такі дії є особливо небезпечними, оскільки часто мають вигляд формально законних операцій, які складно виявити без глибокого аналізу.

Окремо слід виділити маніпуляції з ПДВ, які є однією з наймасштабніших схем податкових зловживань. Сюди належить фіктивне формування податкового кредиту, безтоварні операції, незаконне відшкодування ПДВ або використання транзитних компаній для мінімізації податкових зобов'язань. Такі дії не лише призводять до прямих втрат бюджету, а й порушують функціонування системи електронного адміністрування ПДВ, підриваючи довіру до неї.

Усі зазначені причини ризику декларування мають системні наслідки. По-перше, вони призводять до недоотримання податкових надходжень, що знижує фінансову спроможність держави. По-друге, масове поширення недобросовісних практик формує ефект доміно, коли навіть сумнісні платники змушені вдаватися до схожих дій, аби залишитися конкурентоспроможними, що підриває загальну податкову дисципліну. По-третє, ризик декларування ускладнює діяльність контролюючих органів, оскільки потребує значних ресурсів для перевірок, аналітики та судового супроводу.

Загалом, ризик декларування є не лише джерелом фінансальних втрат, а й загрозою для інституційної довіри до податкової системи. Його ефективна ідентифікація, моніторинг і мінімізація потребують сучасних цифрових рішень, аналітичних моделей ризик-менеджменту та системного підходу до запобігання податковим зловживанням.

Попередження ризику декларування є одним із ключових завдань сучасної системи податкового комплаєнсу, оскільки правильність і повнота відображення даних у податковій звітності визначають рівень фінансової прозорості та обґрунтованість податкових надходжень до бюджету. Для ефективного запобігання цьому ризику необхідно застосовувати інтегрований підхід, що включає превентивні, мотиваційні, аналітичні та санкційні інструменти.

На основі поданого тексту можна виділити системні підходи до мінімізації комплаєнс-ризиків у сфері оподаткування, що охоплюють чотири основні групи заходів:

цифровізація та автоматизація, сервісна функція держави, регуляторно-контрольні механізми та мотиваційні стимули для платників податків. Ці заходи є взаємопов'язаними та утворюють цілісну модель забезпечення податкової дисципліни.

Одним із найважливіших інструментів зниження комплаєнс-ризиків є цифрова інтеграція державних систем і автоматизація податкових процедур. У всіх типах ризиків – реєстрації, звітності, декларування та сплати – ключову роль відіграє розвиток електронних сервісів: електронного кабінету платника, систем попереднього заповнення декларацій, алгоритмів автоматичного розрахунку зобов'язань, інструментів перехресної перевірки, нагадувань про строки подання документів і сплати податків. Успішна реалізація цих рішень не лише знижує технічні бар'єри, а й сприяє формуванню звички до своєчасного та точного виконання обов'язків.

Не менш важливим напрямом є перетворення податкової служби на сервісну установу, орієнтовану на підтримку платника. Це охоплює інформаційно-просвітницьку роботу, створення освітніх продуктів (інструкцій, довідників, чат-ботів), надання консультацій та доступу до особистої податкової інформації в реальному часі. Така трансформація сприяє не лише усуненню необізнаності, а й знижує конфліктність між бізнесом і контролюючими органами.

Третій напрям – регуляторно-контрольний, покликаний підтримувати податкову дисципліну через пропорційні заходи відповідальності. Йдеться про впровадження системи превентивних повідомлень, пільгових періодів для добровільного врегулювання порушень, прозорої шкали штрафів залежно від частоти та характеру відхилень. У поєднанні з ризик-орієнтованими системами аналітики це дозволяє зосередити ресурси податкових органів на найбільш проблемних зонах без надмірного тиску на добросовісних платників.

Ключовим об'єднуючим елементом усіх напрямів є мотивація підприємців до добровільного дотримання податкових зобов'язань. Для цього передбачаються як фінансові стимули (доступ до грантів, кредитів, тендерів, податкові пільги), так і інституційні переваги (участь у «білому списку», зменшення кількості перевірок, спрощення документообігу). Публічне визнання сумлінних платників сприяє формуванню позитивної репутації бізнесу та створює ефект наслідування в середовищі підприємців.

У результаті, комплекс заходів, орієнтований на підтримку, цифрову зручність, правову передбачуваність і чіткі стимули, формує основу партнерських відносин між державою та платниками податків. Саме така модель здатна не лише зменшити частоту та глибину комплаєнс-ризиків, а й підвищити рівень довіри до податкової системи, що є критично важливим для забезпечення стабільних бюджетних надходжень, розвитку економіки та зміцнення державних інституцій.

Висновки. У ході дослідження було проаналізовано чотири ключові типи податкових комплаєнс-ризиків: реєстрації, звітності, сплати та декларування. Кожен із них має комплексну природу, поєднуючи об'єктивні та суб'єктивні чинники, які зумовлюють порушення податкової дисципліни та створюють системні загрози для фінансової стабільності.

Ризик реєстрації виникає переважно через тінізацію економіки, необізнаність платників і слабку інтеграцію реєстраційних процедур. Його наслідки проявляються у звуженні податкової бази, порушенні конкурентних умов та утрудненні контролю. Для зменшення цього ризику необхідно впроваджувати автоматизовані облікові системи, забезпечити обмін інформацією між реєстрами та посилити просвітницьку роботу серед підприємців.

Ризик звітності охоплює як затримки подання звітності, так і її повну відсутність. Він знижує якість аналітики, унеможливує точне прогнозування надходжень і поглиблює недовіру до податкової системи. Особливо актуальною є проблема добровільного неподання декларацій серед малозабезпечених груп. Для його мінімізації слід розвивати електронні сервіси, зокрема системи попереднього заповнення, та переходити до моделі сервісного адміністрування.

Ризик сплати проявляється у затримках, неповній або умисній несплаті податків. Причинами є економічні труднощі, кризи ліквідності, а також спотворення з боку платників

і державних сервісів. Вирішення передбачає не лише посилення контролю, а й створення прозорих механізмів ідентифікації платежів, введення гнучких графіків реструктуризації заборгованості, а також підвищення якості податкового супроводу.

Ризик декларування є найскладнішим, оскільки охоплює помилки, свідомі порушення та зловживання – зокрема з ПДВ. Його наслідки підбивають довіру до всієї системи, формують «ефект доміно» недобросовісної поведінки та створюють високі витрати на контроль. Мінімізація цього ризику потребує сучасних ІТ-рішень, ризик-орієнтованих аналітичних моделей і прозорих процедур перевірки.

Загалом, ключовими інструментами мінімізації всіх типів комплаєнс-ризиків мають стати: цифровізація процедур, сервісна переорієнтація податкових органів, адаптивне регулювання та формування позитивної податкової культури через фінансові й репутаційні стимули для добросовісних платників.

Список використаних джерел:

1. Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 854 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-funktsionuvannia-systemy-upravlinnia-podatkovymy-ryzykamy-komplaiens-ryzykamy-v-derzhavnii-podatkovii-sluzhbi-854-250724> (дата звернення: 30.03.2025)
2. ДПС впроваджує у своїй діяльності міжнародні практики в управлінні податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) URL: <https://tax.gov.ua/baneryi/sistema-upravlinnya-podatkovimi-rizikami/povidomlennya/837763.html> (дата звернення: 30.03.2025)
3. Вишлінський Г., Гетманцев Д., Чернишов П. Всі дуже підтримують ідею зниження податків. Велике інтерв'ю Данила Гетманцева про перевірки бізнесу, податки, як у ЄС, та перезавантаження БЕБ і митниці . Forbes Україна. URL: <https://forbes.ua/inside/intervyu-z-danilom-getmantsevym-28082023-15740> (дата звернення: 30.03.2025).
4. Hauck T., Wallossek L. Optional (non-)filing and effective taxation. Journal of Public Economics. 2024. October. Volume 238. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272724001233> (дата звернення: 30.03.2025)
5. Ващук Р. Що не так з податковою системою України? Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна. URL: <https://case-ukraine.com.ua/news/shho-ne-tak-z-podatkovoyu-systemoyu-ukrayiny/> (дата звернення: 30.03.2025).
6. Compliance Risk Management: Managing and Improving Tax Compliance Guidance Note. 2004. 73p. URL : <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-administration/compliance-risk-management-managing-and-improving-tax-compliance.pdf> (дата звернення: 30.03.2025).

